

ve tıp öğrenerek 575 (1179) yılı civarında Musul'a döndü. Sohbetlerinde bulunan İbn Hallikân ve İbn Ebû Usaybia gibi çağdaşı müelliflerin hakkında verdikleri bilgilere göre henüz genç denilecek bir yaşta iken pek çok ilim dalında (İbn Hallikân'a göre yirmi dört, Zehebî'ye göre on dört) söz sahibi oldu ve kısa sürede tanındı. Babasının 576'da (1180) vefatı üzerine Zeynüddin Ali Küçük Mescidi'nde onun yerine geçti ve burası, uzun süre ders vermesinden dolayı ona nisbetle el-Medresetü'l-Kemâliyye adıyla anılmaya başlandı. Aynı şekilde zamanın ileri gelen fakihlerinden ağabeyi İmâdüddin Ebû Hâmîd'in 608 (1211) yılında ölmesinden sonra Medresetü'l-Alâiyye'de onun yerini aldı; arkasından yeni açılan el-Medresetü'l-Kâhiriyye'ye, 620 (1223) yılında da Bedreddin Lü'lü'nün kurduğu el-Medresetü'l-Bedriyye'ye müderris oldu. Sonuncu görevinde iken 14 Şâban 639 (17 Şubat 1242) tarihinde vefat etti.

İlgilendiği her ilimde uzman sayılacak kadar geniş bilgiye sahip olan İbn Yûnus'un pek çok dalda talebesi vardı. Ayrıca ondan dönemin tanınmış âlimleri de faydalanmıştır. Meselâ Teâsîf diye tanınan ve Nasîrüddin-i Tûsî ile geometriye dair tartışmalarda bulunan Alemüddin Kaysâr b. Abdülğanî, matematik bilimlerinde büyük bir üstat sayıldığı halde Musul'a gidip onunla birçok kitabı müzakeretmiştir. Esîrüddin el-Ebherî de çeşitli eserler yazdığı ve şöhretinin zirvesinde olduğu bir zamanda Musul sarayında himaye görürken (625/1228) onun yanında müdlik yapmış ve kendisinden ders almıştır. Öte yandan özellikle matematik ve astronomide o dönemin en çok başvuru şahsiyeti olduğu için Bağdat, Halep ve Endülüs'teki bazı âlimlerle Alman İmparatoru II. Friedrich de bu ilimlerde karşılaştıkları meseleleri mektupla ona sormuşlardır. Abdüllatif el-Bağdâdî'nin 585 (1189) yılında Musul'a gittiğinde onu kimya ile uğraşırken gördüğü ve hakkında, "Kemâleddin b. Yûnus'u riyâziyyât, fıkıh ve felsefî ilimlerde iyi buldum; ancak aklını ve vaktini kimya deneylerine adanmış, başka her şeyi küçümser hale gelmiş" dediği bilinmektedir. Ondan hem Şâfiîler hem Hanefîler fıkıh okurken yine nakledildiğine göre yahudilerle hristiyanlar da Tevrat ve İncil okumuşlardır.

Eserleri. İbn Yûnus, hemen her ilim dalında yoğun birikime sahip olmasına rağmen fazla eser yazmamıştır. Günümüze ulaşan başlıca eserleri şunlardır: 1. *Şerhu Risâle fîmâ yahtâcû ileyhî's-*

şânî' min a'mâli'l-hendese. Ebû'l-Vefâ el-Büzcânî'nin eseri üzerine yapılmış bir şerhtir (Meşhed Âsîtâne-i Kuds-i Rezevî Ktp., nr. 5357/130). 2. *Risâle fî beyâni muqaddimeteyn mühmeleteyn ista' melehümâ Ebüllünîyûs fî evâhiri'l-makâleti'l-ülâ min Kitâbi'l-Mahrûât.* Pergeli Apollonios'un *Konika'sı* hakkındadır (Manisa İl Halk Ktp., nr. 1706, vr. 291^b-293^a; Oxford Bodleian Library, Thurst, nr. 713/4, vr. 78^a-79^a; nr. 3973/3, vr. 52^a-52^b). 3. *Risâle fî'l-burhân 'ale'l-muqaddimeti'l-letî ehmelehâ Erşimîdis fî kitâbihî fî tesbî'î'd-dâ'ire ve keyfiyeti ittihâzi zâlike.* Archimedes geometrisi üzerindedir (Manisa İl Halk Ktp., nr. 1706, vr. 218^b-220^a; TSMK, III. Ahmed, nr. 3342/5; Oxford Bodleian Library, Thurst, nr. 3970/3, vr. 128^b-129^a). 4. *Risâle fî'stihrâci deķâ'ıķı hıṣaṣı ihtilâfî manẓari'l-kameri'l-müsta' mele fî'l-Mecisîḥi* (Manisa İl Halk Ktp., nr. 1706, vr. 293^b-294^b). 5. *Mesâ'il sü'ilet 'ani'l-'allâme Kemâlüddîn ma'a cevâbâtihâ.* İbn Yûnus'un kendisine sorulan cebir ve geometriye dair sorulara verdiği cevaplardan ibarettir (Manisa İl Halk Ktp., nr. 1706, vr. 285^b-290^b). 6. *Mes'ele ilâ Kemâlidîn Mûsâ b. Yûnus ilâ Mevşul min Endelüs sene 584 ve cevâbuhû 'aleyhâ.* Geometri konusunda Endülüs'ten yöneltilen sorulara verdiği cevaplardır (Manisa İl Halk Ktp., nr. 1706, vr. 217^a-218^b). Müellifin ayrıca geometri konusunda adı bilinmeyen bir risâlesi vardır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1502/17, vr. 270^{a-b}; Berlin Staatsbibliothek, nr. 6008; Paris Bibliothèque Nationale, nr. 2467/15).

İbn Yûnus'un kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Keşfü'l-müşkilât ve İzâhu'l-mu'qılât (tefsir), Müredâtü elfâzi'l-Kânûn li'bn Sînâ, 'Uyûnû'l-manṭıķ, el-Esrârû's-sultânîyye fi'n-nücûm ve Luġa fi'l-hikme.* İbn Ebû Usaybia *Ġunyetü'l-fakih fî şerhi't-Tenbih li-Ebî İshâķ eş-Şîrâzi* adlı kitabın ona ait olduğunu söylemekteyse de ('Uyûnû'l-enbâ', I, 308) bu eser Zehebî'nin de belirttiği gibi (*Târîhu'l-İslâm*, s. 88-89; ayrıca bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 489) oğlu Şerefeddin Ahmed'e aittir ve bu husus, eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshasının (Serez, nr. 1066; Ayasofya, nr. 1217, 1218) I. cildinin başındaki kayıttan açıkça anlaşılacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn*, s. 172; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnû'l-enbâ*, Kahire 1299/1882, I, 306-308; II, 204; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 311-318; İbnü'l-Fuvâtî, *el-Havâdisû'l-câmi'a*,

Bağdad 1351/1932, s. 149; Ebû'l-Fidâ, *Târîh*, II, 177-178; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 621-630*, s. 88-89; a.e.: *sene 631-640*, s. 432; a.m.f., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XXIII, 85-87; Safedî, *el-Vâfi*, TSMK, III. Ahmed, nr. 2920, XXVI, vr. 151^b-153^a; Sübkî, *Ṭabaķât*, V, 158-162; İznevi, *Ṭabaķâtü's-Şâfi'iyye*, II, 1272; Delcî, *el-Felâķe ve'l-meflûkûn*, Kahire 1322, s. 84; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaķâtü's-Şâfi'iyye*, Süleymaniye Ktp., Turhan Valide Sultan, nr. 235, vr. 58^b; *Keşfü'z-zunûn*, I, 489; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 206-207; Suter, *Die Mathematiker*, s. 140-142; Brockelmann, *GAL*, I, 400, 850, 859; Sarton, *Introduction*, II/2, s. 600; Kadri Hâfız Tûkân, *Türâşu'l-'Arabi'l-İlmî fi'r-riyâziyyât ve'l-felek*, Beyrut, ts. (Dârü's-şark), s. 394-399; Sezgin, *GAS*, V, 141, 324; VII, 402-403; Abdülkerîm-i Müderris, *Dânişmendân-ı Kürd der Hizmet-i İlm u Dîn*, Tahran 1349 hş., s. 444-445; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maḥtûtâti'l-'Arabiyye fî mektebâti Türkiyye*, Beyrut 1975, I, 205-206; a.m.f., *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbüler Devleti*, İstanbul 1983, s. 273, 294, 370-372, 378; a.m.f., *Salâhaddîn Eyyûbi ve Devlet*, İstanbul 1987, s. 420-421, 427; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 332; I. Goldziher, "The Attitude of Orthodox Islam toward the Ancient Sciences" (ed. Merlin L. Swartz), New York 1981, s. 185-215; Seyyid Ca'fer Seccâdî, "İbn Yûnus", *DMBİ*, IV, 150-151.

RAMAZAN ŞEŞEN

İBN YÛNUS, Tâceddin

(bk. MEVSİLİ,
Abdürrahim b. Muhammed).

İBN ZAFER

(ابن زافر)

Ebû Abdillâh Hüccetüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Ebî Muhammed Abdillâh b. Muhammed es-Sikkî el-Mekkî (ö. 565/1170 [?])

Dil, edebiyat ve tefsir âlimi.

497 (1104) yılında Sicilya'da doğdu. Bazı kaynaklarda Ebû Ca'fer (Yâkût, XIX, 48; Süyûtî, I, 142), bazılarında Ebû Hişâm (Fâsî, II, 344) künyesiyle de anılır. Çocuk denemek yaşta iken ailesi Mekke'ye göç etti. İbn Zafer, ilk eğitimini burada aldıktan sonra tahsiline devam etmek için Mısır'a gitti. Mısır'da ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Daha sonra Endülüs'e gitmek üzere yola çıktı. Tunus'un Mehdiye şehrinde iken şehir Normanlar tarafından istilâ edildi (543/1148). Bir süre sıkıntı içinde yaşadı ve ardından Sicilya adasına geçti. *Sülvânü'l-muḥâ'* adlı eserini 554'te (1159) burada tamamladığına bakılarak Sicilya'da uzun süre kaldığı söylenebilir. Ancak İbnü'l-Kiftî, onun Sicilya'ya 554 (1159) yılında döndüğünü söyler. Bu bil-

gi doğru ise Sicilya'ya gelmeden önce Tunus'ta ve muhtemelen Mehdiye'de daha uzun süre ikamet etmiş olmalıdır.

İbn Zafer, Sicilya'dan ayrıldıktan sonra Mısır üzerinden Halep'e giderek el-Medresetü'l-Asrûniyye'ye yerleşti. Halep'te meydana gelen Şîr-Sünnî çatışması sırasında kendi yazdıkları da dahil bütün kitaplarını kaybetmesi üzerine buradan ayrılıp Hama'ya gitti. Hama'da iyi karşılanan ve itibar gören İbn Zafer'e, Nûreddin Mahmud Zengî tarafından maaş bağlandı. Kaynakların birçoğunda vefat tarihi 565 (1170) olarak kaydedilmiştir. İbnü'l-Kıftî (567-568/1172-1173), Kutbüddin el-Halebî (570-580/1175-1184) ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (567-598/1172-1202) verdikleri ölüm tarihleri birbirinden oldukça farklıdır. Süyûtî, İbn Zafer'i kendi halinde zühd ve takvâ sahibi sâlih bir kimse olarak niteler.

İbn Zafer'in hocaları ve öğrencileri hakkında yeterli bilgi yoktur. Dâvüdf, onun Ebû Tâhir es-Silefî ile (ö. 576/1180) *Sünen-i Tirmizî* şârihi Ebû Bekir Muhammed b. Arabî'den (ö. 543/1148) hadis rivayet ettiğini söyler (bk. *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II, 246). İbn Hallikân, İbn Zafer'in *el-Mağâmât* şerhinin baş tarafında *el-Mağâmât*'ı bizzat müellifi Harîrî'den okuyan Silefî'den öğrendiğini ifade eden bir kayıt gördüğünü yazdıktan sonra Silefî'nin Basra'da Harîrî ile karşılaştığı, ancak onu beğenmeyerek geri döndüğü şeklindeki bir rivayeti de ilâve eder (*Vefeyât*, IV, 396). İbn Hallikân'ın verdiği bu iki çelişkili bilgiyi yorumlamak oldukça zordur. İbn Zafer'in öğrencileri arasında başta oğlu olmak üzere Ebû'l-Mehâsin Ömer b. Ali el-Kureşî, Ebû'l-Mevâhib b. Basrî ile Muvaffakuddin İbn Kudâme el-Makdisî zikredilmektedir.

Eserlerinden çok yönlü ve verimli bir âlim olduğu anlaşılan İbn Zafer özellikle nahiv ve dil sahaslarındaki derin bilgisiyle tanınmıştır. Sibeveyhi'nin *el-Kitâb* adlı eserinin ezberinde olduğunu söyleyen Ebû'l-Yümn el-Kindî ile Hama'da giriştiği nahiv ve dil münazaraları onun bu alanda bir otorite olduğunu göstermektedir. Bazı kaynaklarda rastlanan şiirleri anlam bakımından zengin, sanat yönünden başarısızdır. Çoğu hikemiyata dair olan bu şiirlerde İbn Zafer'in, başta İbnü'l-Mukaffa' olmak üzere eski ediplerin hikmetli sözlerinden yaptığı iktibasları başarıyla kullandığı görülmektedir.

Eserleri. İbn Zafer'in tefsir, fıkıh, lugat, hikâye, mev'iza, gramer ve mantık alan-

larında telif ettiği otuzu aşkın eserin pek azı günümüze ulaşabilmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: 1. *Sülvânü'l-muâfâ' fi 'udvânî'l-etbâ'*. İbn Zafer'in 554'te (1159) Sicilya'da tamamlayıp dostu Emîr Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû'l-Kâsım el-Kureşî'ye ithaf ettiği eser her birine "sülvâne" (nazar boncuğu) adı verilen beş bölüme ayrılmıştır. Tevekkül, teselli, sabır, rızâ ve zühdde dair konuların işlendiği eser İbnü'l-Mukaffa'ın *Kelîle ve Dimne*'de kullandığı üslûpla kaleme alınmıştır. Eserde hükümdarın ve maiyetinde bulunan devlet adamlarının halkla ilişkilerine, ahlâk ve davranışlarına dair bazı bilgiler ve İran mitolojisiyle Fars hükümdarları hakkında birtakım hikâyeler de yer almaktadır (Leylâ Hasan Sa'deddin, s. 329). Mısır (1278), Tunus (1279) ve Beyrut'ta (1300) yayımlanan eser Amari Michele tarafından İtalyanca'ya tercüme edilmiş (Floransa 1851), bu tercümeden yapılan İngilizce çevirisi de yayımlanmıştır (London 1852). Eserin tahkikli neşri Ebû Nehle Ahmed b. Abdülmecid (Kahire 1979) ve Muhammed Ahmed Demec (Beyrut 1416/1995) tarafından gerçekleştirilmiştir. Şeyhülislâm Halilefendizâde Mehmed Said Efendi tarafından yapılan Türkçe tercümesi de basılmıştır (İstanbul 1285). Tâceddin Ebû Abdullah Abdullah b. Ali es-Sincârî (ö. 799/1396) tarafından manzum hale getirilen eserin Nizâmeddin eş-Şâmî bazı ilâve ve değişikliklerle *Riyâzü'l-mülûk fi riyâzâtî's-sülûk* adıyla Farsça'ya çevirmiştir. Bu çevirinin bir nüshası Kütahya'da Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1897). Eserin müellifi tarafından kaleme alınan zeylinin (*et-Tezyil 'alâ Sülvânî'l-muâfâ'*) yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Lâleli, nr. 72738). 2. *Enbâ'ü nücebâ'i'l-ebnâ'* (*Gurerü'd-dürer fi nücebâ'i'l-evlâd [fi nücebâ'i'l-ebnâ']*). Ünlü şahsiyetlerin biyografileriyle bazı edebî konulardan bahsetmekte olup Kahire'de basılmış (1315, 1322), ayrıca İbrâhim Yûnus tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Kahire 1991). 3. *Hayrî'l-bişer bi-hayrî'l-beşer*. Hz. Peygamber'in nübüvet âlâmetlerinden bahseden eser Kahire'de yayımlanmış (1280), tahkikli neşri Abdülhafız Fergalî ve Ali el-Karanî tarafından gerçekleştirilmiştir (Kahire 1990). 4. *İbhâmü'l-ğavvâş fi ihâmi'l-ğavâş fi beyânî ğala'i'l-Harîrî*. Harîrî'nin *Dürretü'l-ğavvâş fi evhâmi'l-ğavâş*'ına reddiye, tashih ve ilâve niteliğinde olan eser, *el-Hâşiye 'alâ Dürretü'l-ğavvâş ve er-Red 'ale'l-Harî-*

rî fi Dürretü'l-ğavvâş adlarıyla da anılır. İbn Berrî'nin hâşiyesiyle birlikte Ahmed Tâhâ Hasaneyn Sultan tarafından tahkik edilerek *Havâşî İbn Berrî ve İbn Zafer 'alâ Dürretü'l-ğavvâş fi evhâmi'l-ğavâş li'l-Harîrî* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1411/1990). Eseri ayrıca Abdülhafız Fergalî ve Ali el-Karanî *Dürretü'l-ğavvâş, şerhuhû ve havâşihâ ve tekmiletühâ* adlı eserin içinde ve yine İbn Berrî'nin hâşiyesiyle birlikte (s. 722-834) tahkik ederek yayımlanmışlardır (Kahire 1417/1996). 5. *Yenbû'u'l-hayât fi tezkiri'z-Zikri'l-Hakîm*. Kur'an-ı Kerim'in tefsiri olup müellif bu eserini Halep'te ikamet ettiği yıllarda kaleme almıştır. Değişik ciltlerine ait nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 352; *Suppl.*, I, 596). 6. *Şerhu (ğaribi)'l-Mağâmât*. Harîrî'nin eserinin şerhi olup *et-Tenkih 'alâ mâ fi'l-Mağâmât mine'l-ğarib* adıyla da anılır (nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 487). 7. *Zâdü'l-mülûk el-Muzafferî fi'l-mu'tekadât ve'l-İbâdât* (el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 3/48). (İbn Zafer'in diğer eserleri için bk. İbn Zafer, *Sülvânü'l-muâfâ'*, neşredenin girişi, s. 45-49; Yakût, XIX, 48-49; Safedî, I, 142; Dâvüdf, II, 245-246; Amari Michele, s. 666-667).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Zafer, *Sülvânü'l-muâfâ' fi 'udvânî'l-etbâ'* (nşr. Muhammed Ahmed Demec), Beyrut 1416/1995, neşredenin girişi, s. 9-80; a.mlf., *Hâşiyetü İbn Zafer 'alâ Dürretü'l-ğavvâş* (nşr. Ahmed Tâhâ Hasaneyn Sultan, *Havâşî İbn Berrî ve İbn Zafer 'alâ Dürretü'l-ğavvâş* içinde), Beyrut 1411/1990, neşredenin girişi, s. 18-75; a.e. (nşr. Abdülhafız Fergalî - Ali el-Karanî, *Dürretü'l-ğavvâş ve şerhuhâ ve havâşihâ ve tekmiletühâ* içinde), Beyrut 1417/1996, s. 722-834; Yakût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIX, 48-49; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 74-76; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 395-397; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 522-523; Safedî, *el-Vâfi*, I, 141-142; Fâsî, *el-'İkdü's-semîn*, II, 344-348; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 371-372; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 142-143; Dâvüdf, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II, 245-248; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 233-234; Keşfü'z-zunûn, I, 101, 171, 261, 707, 741; II, 998, 1723, 1788, 2052; Amari Michele, *el-Mektebetü'l-'Arabîyyetü's-Şikillîye*, Leibzig 1857, s. 666-667; Hansârî, *Ravzâtü'l-cennât*, VIII, 34; Serkis, *Mu'cem*, I, 149; Brockelmann, *GAL*, I, 352, 431-432; *Suppl.*, I, 487, 595-596; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebe*, V, 398-402; Nuevayhîz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, II, 559; Safâ, *Edebiyyât*, IV, 477; Leylâ Hasan Sa'deddin, *Kelîle ve Dimne fi'l-edebi'l-'Arabî*, Amman, ts. (Mektebetü'r-risâle), s. 329-334; Abdülhamid Hâciyât, "Nazariyyetü İbn Zafer eş-Şikillî fi ahlâki'l-mülûk min hilâli Kitâbi Sülvânî'l-muâfâ'", *Evrâk*, sy. 5-6, Madrid 1982-83, s. 43-50; "İbn Zafer", *İA*, V/2, s. 837; U. Rizzitano, "İbn Zafer", *EP* (İng.), III, 970.

